

Marina Alia Jurišić

doktorant Filozofski fakultet

Sveučilište u Zagrebu

marina.alia.jurisc@gmail.com

UDK: UDK 371.671 (497.5):94 (075)

94 (075):371.671 (497.5)

DOI: <https://doi.org/10.62215/2744-2365.2024.5.5.79>

Pregledni rad

JAVNA HISTERIJA PROTIV HISTORIJE. VELIKE BITKE 1943. NA JUGOSLAVENSKOM RATIŠTU U HRVATSKIM UDŽBENICIMA ZA VRIJEME SOCIJALIZMA I POSTSOCIJALIZMA

Apstrakt: Budući da su bitke iz 1943. godine na jugoslavenskom prostoru bile od presudne važnosti za oslobođenje okupiranih teritorija, glavno pitanje ovog rada je kako su opisane u hrvatskim udžbenicima za vrijeme socijalizma i postsocijalizma. Dok su se u socijalističkim udžbenicima povijesti bitke slavile, čak i kad je bila riječ o porazima poput Bitke na Sutjesci, u postsocijalističkim udžbenicima povijesti umanjivao se značaj NOB-a i velikih bitaka, a počelo se donekle pravdati NDH. Udžbenici su vrlo često bili u službi širenja političke propagande, koju su poticali vladajući političari. Taj problem je posebno bio vidljiv u postsocijalizmu, kao rezultat javne histerije protiv sadržaja socijalističkih udžbenika. Usporedbom i analizom raznih udžbenika i političke situacije ranih 1990-ih, moguće je vidjeti kako se odvijao taj proces, ali i kako se problem počeo rješavati početkom 21. stoljeća.

Ključne riječi: Udžbenici povijesti, Bitka na Sutjesci, Bitka na Neretvi, NOB, Drugi svjetski rat, partizani, NDH, 1943., socijalizam, postsocijalizam, politička propaganda

Abstract: Since the battles of 1943 on the Yugoslav territory were of crucial importance for the liberation of the occupied territories, the main question of this paper is their presentation in Croatian history textbooks during socialism and post-socialism. While in socialist

history textbooks battles were celebrated, even when it comes to the defeats such as the Battle of Sutjeska, in post-socialist history textbooks the importance of National Liberation Movement and great battles were downplayed, and the Independent State of Croatia began to be justified to some extent. Textbooks were very often in the service of spreading political propaganda, instigated by ruling politicians. That problem was especially noticeable in post-socialism as a result of the public hysteria against content in the socialist textbooks. By comparing and analyzing various textbooks and the political situation during the early 1990s, it is possible to get a glimpse on how this process unfolded, but also how the problem began to be solved at the beginning of the 21st century.

Key words: History Textbooks, The Battle of Sutjeska, The Battle of Neretva, National Liberation Movement, WWII, Partisans, Independent State of Croatia, 1943, Socialism, Post-Socialism, Political Propaganda

Raspadom SFR Jugoslavije, udžbenici povijesti u Hrvatskoj postali su političko sredstvo nove vlasti preko kojih su nastojali raskinuti veze s partizanskom prošlošću u Drugom svjetskom ratu. Bez obzira na to što su Dalmatinci, Hrvati ili stanovnici Hrvatske imali na ovom prostoru od 1941. do 1945. godine najveći, najbrojniji i najorganiziraniji pokret otpora u Europi, u postsocijalističkim udžbenicima povijesti zanemaruje se ili umanjuje značaj tog svjetskog doprinosa miru, a u nekim slučajevima čak se i demonizira partizanski pokret. S druge strane, partizanski pokret i bitke 1943. bili su opisani u socijalističkim udžbenicima gotovo poetskim stilom i glorificirani slično današnjim opisima pada Vukovara ili oslobođenja Knina u Domovinskom ratu. Cilj ovog rada je usporediti i analizirati obrađenost tema velikih bitaka na jugoslavenskom ratištu 1943. u socijalističkom i trima postsocijalističkim udžbenicima povijesti te sagledati uplitanje političkog vrha Hrvatske početkom 1990-ih u kompletnu izmjenu te tematike. Sadržaj postsocijalističkih udžbenika glavno je problemsko pitanje ovog rada. Osim toga, važnost udžbenika povijesti za formiranje općeg mnijenja je ogromna, ako uzmemo u

obzir Petrungarovu misao kako je „školski udžbenik povijesti mnogima jedina knjiga iz povijesti koju ikada pročitaju“.¹

Prekretnica u oslobađanju okupiranih teritorija, kako na ovim prostorima, tako i u cijelom svijetu, bila je 1943. godina. Tada su se odvile najznačajnije partizanske bitke. U udžbeniku „Čovjek u svom vremenu“² nalazimo točne i opširne informacije, ponegdje uz glorifikaciju događaja. Dio koji se odnosi na velike bitke 1943. napisao je dr. Ivan Jelić, veliki stručnjak za teme Drugog svjetskog rata. Tematici velikih bitaka posvetio je poglavlje pod naslovom „Velike bitke narodnooslobodilačke borbe (1943.)“. Dr. Jelić navodi kako je razvoj situacije na glavnim svjetskim bojištima imao sve veću važnost na širenje i jačanje NOB-a u Jugoslaviji. To je ujedno rezultiralo jačanjem sila Osovine s namjerom da unište partizanske snage. Vojne snage od oko 100.000 vojnika, sastavljene od Nijemaca, Talijana, ustaša, domobrana i četnika počele su u siječnju 1943. veliku ofenzivu protiv glavnine NOB-a. Moglo im se suprotstaviti oko 20.000 partizana. Odlučne borbe vodile su se na Neretvi. Na taj način udžbenik daje jasan uvid u stanje na bojištu i već samim tim obrazloženjem pridaje odgovarajuće veliko značenje bitkama iz 1943., i tom informacijom pokazuje zahtjevnost tih bitaka. Usto, u udžbeniku se nalaze fotografije seljanki koje nose ranjene partizane preko ogranka planine Romanije u ožujku 1943. i fotografije žena iz sela Podcetina koje donose hranu borcima. Time se naglašava činjenica kako je gotovo cijeli narod, koji je bio na strani partizana, na neki način bio uključen u rat, jer je sami rat iziskivao da cijelo stanovništvo sudjeluje u zbivanjima na terenu. Nešto dalje u udžbeniku, dok podrobno piše o zbivanjima u ostatku Europe, dr. Jelić donosi istu vrstu stranog fotografskog materijala, primjerice fotografiju žena uz opis „Grčke žene nose hranu i oružje partizanima“. Takav komparativni pristup veoma je koristan u udžbenicima, jer pruža širu sliku zbivanja, uspoređujući sličnost stanja na jugoslavenskim okupiranim prostorima s ostatkom Europe i svijeta. Dr. Jelić prikazuje i stanje na terenu gdje su okupatorske snage provodile masovni i krvavi teror, što je naveliko evidentirano i u arhivskim dokumentima. Navodi

---

¹ Petrungaro, Stefano. *Pisati povijest iznova. Hrvatski udžbenici povijesti 1918. – 2004.* Zagreb: Srednja Europa, 2009.

² Lovrenčić, Rene; Jelić, Ivan; Vukadinović, Radovan; Bilandžić, Dušan. *Čovjek u svom vremenu 4.* Zagreb: Školska knjiga, 1987.

se da je Josip Broz Tito naredio spašavanje ranjenika i boraca. Koriste se izrazi *moralno*, *moral* i *prkosno*, čime dr. Jelić nastoji korištenjem odabranog jezičnog stila doprinijeti važnosti borbe. Zaključuje kako su *moral* i *samoprijegor* boraca došli do osobita izražaja te da je upravo to *snaga koju neprijatelj nije mogao svladati*. Usto, piše da je polovica Kozarskog odreda *hrabro* izginula. Premda iznosi točne informacije, tu se jasno ogleda socijalistički stil pisanja i biranja riječi. Dr. Jelić detaljno opisuje bitku na Sutjesci i Zelengori. Bitku na Sutjesci objašnjava sljedećim rečenicama: „U toj su bitci jedinice NOVJ u kojima je bilo boraca iz svih krajeva naše zemlje, podnijele velike žrtve, izgubivši polovicu ljudi, ali su odnijele važnu moralnu pobjedu. Zbog toga je bitka na Sutjesci, u kojoj je poginulo sedam tisuća partizana, postala simbol hrabrosti, visoke moralne vrijednosti i nadljudske izdržljivosti naroda i narodnosti Jugoslavije u njihovoj borbi za slobodu.“ Dr. Jelić naziva Bitku na Sutjesci moralnom pobjedom iako je ona *de facto* bila poraz.³ Dr. Jelić također navodi kako se NOB vodila u cijeloj zemlji i da su ponovno bili oslobođeni Banija, Kordun, Lika te da je NOB osobito ojačala u Dalmaciji, Hrvatskom primorju i Gorskom kotaru i oko Zagreba, u Hrvatskom zagorju, Moslavini, Podravini i osobito u Slavoniji, a NOB se vidljivije razvija u Istri od proljeća 1943. godine. Navodi se uspješan razvoj NOB-a u Sloveniji, Bosni i Hercegovini, Sandžaku i Crnoj Gori te po tome zaključuje kako su stvarani uvjeti za učvršćivanje bratstva i jedinstva između muslimanskog, hrvatskog i srpskog pučanstva, ponovno koristeći socijalističke izraze u svrhu jačanja dojma. No, povezivanje naroda u ratu bilo je neophodno i prijeko potrebno, jer bi bez suradnje Srba i Hrvata bilo nemoguće izaći iz bratoubilačkog rata. Uostalom, bez suradnje partizana iz raznih područja i djelujući samo na lokalnoj razini, bilo bi nemoguće osloboditi teritorij. Povjesničar Peristianis⁴ navodi da je u Jugoslaviji u komunističkom narativu o Drugom svjetskom ratu prisutna struktura „dobra i zla“, u kojem nema govora o složenosti rata te ga se svodi na

---

³ Upravo zbog činjenice što je partizanska vojska bila gotovo uništena u bitci na Sutjesci, Josip Broz Tito ju je zaobilazio u svojim ranim tekstovima i govorima. Nakon nekog vremena počeo je na zasjedanjima AVNOJ-a govoriti šturo o njoj, ali je o bitci na Neretvi govorio vrlo opširno.

⁴ Peristianis, Christakis. *Narrating Pain. The Cultural Construction of the Yugoslav Second World War Experience*. University of Bologna, 2014.

pojednostavljenu, manihejsku, binarnu strukturu. Dok je taj zaključak primjenjiv i za ovaj socijalistički udžbenik, važno je naglasiti da je u ovom slučaju takav narativ prikladan, jer je za opisivanje složenosti ratnih zbivanja vrlo često potreban sofisticiran mikrohistorijski pristup, koji je svakako preopširan za udžbenike. Velikim bitkama posvećeno je u ovom udžbeniku šest stranica, ne računajući sve ono što je prethodilo i bilo nakon toga. Vrlo važan segment u ovom udžbeniku pisanje je o kulturi u NOB-u. Dr. Jelić donosi ulomak, odnosno tri strofe „Jame“ Ivana Gorana Kovačića. Pjesma je to koja zasigurno treba imati mjesto u udžbeniku u kojem se obrađuje tematika bitaka i nadasve zločinâ okupatora i njihovih pomagača. Pod naslovom „Plodovi kulture i umjetnosti u NOB-u“ navodi da su pera mnogih književnika postala pravo oružje u revoluciji, da je više od dvije stotine likovnih umjetnika stvaralo u našoj revoluciji, da su naši skladatelji, koji su i sami sudionici NOB-a stvarali partizanske pjesme te da je u NOB-u bila vrlo razvijena kazališna djelatnost. No, posvećenost kulturi nije isključivo karakteristika jugoslavenskih partizana. Činjenica jest da će gotovo svi intelektualci i umjetnici stati na stranu pokreta otpora, kako u nas, tako i u cijelom svijetu. Naposljetku je tako bilo, jer je kroz 20. stoljeće tisuće umjetnika i intelektualaca javno stalo uz pokret otpora.

Tijekom 1990-ih dolaze promjene, prisutni su prijelazni, privremeni udžbenici. Navedeni su isti autori, ali je izmijenjen sadržaj. Kreatori ideja preispitivanja povijesti nisu ni skrivali nacionalističke težnje.⁵ Moglo bi se pomisliti da će barem *Slobodna Dalmacija* biti protiv takvog narativa. No, to se nije dogodilo jer je upravljanje tom novinom preuzeo vladajući HDZ. Novinar Ivica Mlivončić piše u članku *Slobodne Dalmacije* tekst pod naslovom „Pokvarljiva povijest“ da su udžbenici pod povećalom stručne i političke podobnosti. Nadalje piše da „se osjeća neko vječno klečanje pred svetinjom srpskog Pijemonta i pred političkim parastosom Jugoslavije. Mnoge kulturno-povijesne činjenice

---

⁵ Primjerice, intervju Agneze Szabo, „Udžbenici privremeni, ali hrvatski“. *Večernji list*, 8. 12. 1992. Ovakva ideološka izjava u samom naslovu pokazuje svu besmisao nacionalističkog narativa. Naime, čiji su onda bili udžbenici, ako ne hrvatski? U njima se pridavala velika, odgovarajuća važnost hrvatskom partizanskom pokretu, a to je nestalo u postsocijalističkim udžbenicima.

strpane su u ideološko-političke sheme jugomarksističke svijesti.“⁶ Razvidno je da ta izjava služi u demagoške i političke svrhe krajnje desnice jer se ni u kojem slučaju ne može smisljeno primijeniti za opis ranije analiziranog sadržaja socijalističkog udžbenika. U impresumu udžbenika „Čovjek u svom vremenu“⁷ iz 1991. navedeno je kako je Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Hrvatske odobrilo udžbenik za privremenu uporabu. Razvidan je početak redigiranja sadržaja, premda se u udžbeniku, kao i u prethodnom izdanju, nalazi informacija da je „Od dijelova Hrvatske koji nisu pripojeni Italiji i Mađarskoj te od Bosne i Hercegovine i Srijema stvorena NDH i da su ustaše i Pavelić razvili političku propagandu tumačeći osnivanje NDH kao konačno nacionalno oslobođenje hrvatskoga naroda. Ubrzo je bilo jasno da su oni samo sluge Mussolinija i Hitlera“. Autor ili pak redaktor teksta piše kako je „*Ilegalna* KP Hrvatske ocijenila stvaranje NDH kao veliku tragediju u povijesti hrvatskog naroda“. Korištenjem izraza *ilegalna* on zapravo piše faktografski točnu informaciju, međutim bez temeljitog objašnjenja u kojima bi pisalo zašto je ilegalna, osnovnoškolci možda i neće moći povezati da se ta riječ odnosi na KP prema zakonima NDH, a ne prema današnjim ili nekim drugim zakonima. Počinje se birati drukčiji fotografski materijal. U knjizi se nalazi fotografija Ante Pavelića dok sa svojom prvom vladom polaže zakletvu 1941. godine, a izbačena je fotografija iz prethodnog izdanja, na kojoj je prikazan Pavelićev susret s Hitlerom, uz opis: „Adolf Hitler i Ante Pavelić – primjer pokornog kvislinga“. Dok su se u prethodnom udžbeniku nalazile poneke fotografije nastale uslijed izvršenja zločina nad logorašima, u ovom iz 1991. odabrana je fotografija logora Stara Gradiška. Na toj fotografiji nema ljudi, već je prikazana samo građevina. Borbe na Neretvi i Sutjesci izbačene su iz udžbenika, tek se ovlaš spominje da je partizanska vojska jačala 1943., kad je u Dalmaciji, Hrvatskom primorju i Istri uspjela razoružati brojne talijanske jedinice i pritom zaplijeniti velike količine oružja te da su tada partizani uspjeli osloboditi gotovo cijelu jadransku obalu. Razvidno je da se u udžbeniku govori isključivo o hrvatskom antifašizmu i izdvaja ga se iz jugoslavenskog. Međutim,

---

⁶ Mlivončić, Ivica. „Pokvarljiva povijest“. *Slobodna Dalmacija*, 4. 6.1992.

⁷ Lovrenčić, Rene; Jelić, Ivan; Vukadinović, Radovan; Bilandžić, Dušan. *Čovjek u svom vremenu* 4. Zagreb: Školska knjiga, 1991.

takvim pristupom zanemaruju se velike bitke iz 1943. u kojima je bilo najviše sudionika iz Dalmacije. Naposljetku udžbenik navodi kratak tekst pod naslovom „Teške posljedice ratnih sukoba“ u kojem zaključuje kako je bila riječ o krvavom građanskom ratu u kojem su stradali ljudi i njihova imovina na svim stranama te da su u selima teror provodile sve vojne snage. Udžbenik poistovjećuje okupatore s partizanima navodeći da su „brojni stradali od nasilja okupatorske vojske, ustaša, četnika i drugih, a također je mnogo žrtava palo i od nasilja partizana.“ Nestaje u potpunosti diskurs o moralu, humanosti i moralnoj pobjedi. Premda je autor ili redaktor ostavio nešto informacija o Vladimiru Nazoru i Ivanu Goranu Kovačiću, nestao je podroban dio o kulturi u NOB-u, jer bi se širim prezentiranjem intelektualne i misleće naravi učesnikâ NOB-a narušila vjerodostojnost autorovih tvrdnji o tobožnjem jednakom nasilnom djelovanju partizana i okupatora. Kao autor teksta tog osakaćenog udžbenika naveden je dr. Ivan Jelić, no ne piše tko je redaktor teksta.

Premda je već takvo redigiranje udžbenika krajnje problematično, politički moćnici smatraju da je i dalje neprihvatljiv za nastavu. Na Saboru hrvatskih učitelja 1992. godine Franjo Tuđman govori: „Hrvatski narod je prešao Rubikon i za njega nema više povratka na tlapnje, od kojih mnoge možemo naći i u udžbenicima tiskanima i nakon uspostave demokratske vlasti u Hrvatskoj. Međutim, nije samo stvar u udžbenicima, nego i u promjeni cjelokupnoga duhovnoga stanja. Zahtjev za promjenom ne znači odbacivanje svega iz povijesnoga iskustva, pa ni onog pozitivnoga iz proteklih 50 godina“⁸ Krajem 1991. godine, Hrvoje Šošić je na traženje ministra Vlatka Pavletića objavio negativnu recenziju udžbenika „Čovjek u svom vremenu“ pod naslovom „Izvan prostora i vremena“ i tekst „Propala povijest propalog ustava propalog sustava propale države“. Autori udžbenika reagirali su tekstovima „Izvan prostora i vremena?“ i „Kakvi su to argumenti?“⁹ Reakcije se nisu stišavale. Nedjeljko Mihanović napisao je tekst u *Nedjeljnoj Dalmaciji* 13. 5. 1992. pod naslovom „Jugoslavija živi u čitankama“ te u Školskim

---

⁸ Antić, J. „Dr. Franjo Tuđman: Hrvat mora biti odgovoran za svoju državu“. *Slobodna Dalmacija*, 17. 5. 1992.

⁹ Koren, Snježana. „Slike nacionalne povijesti u hrvatskim udžbenicima uoči i nakon raspada Jugoslavije“. *Historiografski zbornik*, Društvo za hrvatsku povjesnicu, 2007.

novinama 9. 6. 1992. „Udžbenici pred temeljitom promjenom“.¹⁰ Stoga su nakon napada političara u Saboru i javne hysterije protiv historije, povučeni privremeni udžbenici. Objavljaju se novi koji donose najviše promjena. U udžbeniku *Povijest za VIII. razred osnovne škole* iz 1992. godine,¹¹ dr. Ivo Perić navodi ispod naslova „Proglašenje Nezavisne Države Hrvatske“ rečenicu koja značenjski nema veze sa samim naslovom: „Hrvatski narod je imao svoju državu u ranom srednjem vijeku, kojoj su stajali na čelu narodni, hrvatski vladari...“. Time posredno imputira kako je hrvatski narod imao svoju državu u vidu NDH. Ivan Vujčić piše 1998. godine¹² da su „ulaskom Hrvatske u jugoslavensku zajednicu Hrvati, nakon više stoljeća postojanja izgubili hrvatsku državnost“. Naposlijetku, Hrvoje Matković u udžbeniku *Povijest 8* iz 2004.¹³ čak otvoreno piše da je uspostavljena hrvatska država kada su međunarodne prilike uzrokovale slom Jugoslavije. Kako su godine odmicala, razvidna je sve veća zloupotreba pisanja udžbenika na samom primjeru opisa osnutka NDH. Dr. Vujčić piše kratak uvod ispod naslova „Hrvatski narod u antifašističkoj borbi i njegov doprinos pobjedi antifašističke koalicije“, u kojem stoji da su se „komunisti stavili na čelo oružane borbe i jedino sebe proglasili antifašistima, što je samo djelomično točno, jer su antifašisti svi oni koji se bore protiv fašizma, bez obzira na stranačku i ideološku opredijeljenost“. Takva teza je problematična iz više razloga; kao osnovno, itekako je važna ideološka opredijeljenost ako govorimo o antifašizmu. U suprotnom se naziv antifašizam grubo zloupotrebljava.¹⁴ Zatim, netočno je da su komunisti samo sebe proglasili antifašistima, jer je već spomenuta činjenica da je cijeli narod bio uključen u borbu za oslobođenje okupiranih područja, bez obzira na to bio ili ne u komunističkoj partiji. Dr. Matković ne spominje bitke iz 1943. godine, čemu je razlog i taj što se i on ograničava na događaje unutar sadašnjih hrvatskih granica. Dr. Perić piše da je

---

¹⁰ <https://www.info.hazu.hr/clanovi/mihanovic-nedjeljko/> pristupljeno 31. 7. 2023.

¹¹ Perić, Ivo. *Povijest za VIII. razred osnovne škole*. Zagreb: Školska knjiga, 1992.

¹² Vujčić, Ivan. *Hrvatska povijest. Udžbenik za industrijske i obrtničke škole*. Zagreb: Birotehnika, 1998.

¹³ Matković, Hrvoje. *Povijest 8, udžbenik*. Zagreb: Školska knjiga, 2004.

¹⁴ Primjer takve zloupotrebe zbio se 2017. u Otočcu prilikom pokušaja postavljanja spomen-ploče na rodnu kuću Jure Francetića. Na ploči je pisalo da je Francetić hrvatski domoljub i antifašist. U javnom prostoru su se koristile i nepostojeće tvorevine poput „ustaša-antifašist“.

velikosrpski režim nastojao zatrti sva obilježja nacionalne samobitnosti, s čime se hrvatski narod nije mogao pomiriti. Time je očito nastojao objasniti NDH kao odgovor na velikosrpsku hegemoniju, a riječ je o posve pogrešnim povijesnim činjenicama. Ponovno se u udžbeniku nalazi slika Ante Pavelića s Adolfom Hitlerom, ali je opis drukčiji: „Pozdravljanje Ante Pavelića s Adolfom Hitlerom“. Ispod naslova „Ustaški režim“ dr. Perić doista piše da su ustaše po primjeru Hitlera provodili teror protiv Židova i Cigana (sada ne nalazimo u udžbeniku naziv Romi nego Cigani), te protiv Srba, što također nastoji opravdati navodeći da su zločini protiv Srba bili zbog njihove ranije hegemonističke politike te pojave četnika i njihovih zločina u Hrvatskoj. Na taj način dr. Perić u potpunosti prešućuje razloge terora NDH prema srpskom, židovskom, romskom i hrvatskom stanovništvu. Dr. Perić piše da su „zločinački postupali protiv onih Hrvata koji se nisu slagali s politikom terora protiv komunista i antifašista“. Simptomatično je stavljanje komunista na prvo mjesto kao cilj terora. Jedna od tendencija navođenja logora u Jasenovcu kao političkog zatvora, a ne logora smrti jest pisanje da je Vladko Maček bio u logoru u Jasenovcu jer nije htio surađivati s ustaškim režimom. Usto dr. Perić opisuje podjelu državne vlasti u NDH, kao da je riječ o pravoj državi. Naslov „Podređenost okupatorskim silama i izvršavanje njihove volje“ sugerira kako Pavelićevi postupci nisu bili njegova volja nego okupatorova te, što je dr. Koren primijetila, formulacijom „Mussolini je *prisilio* Pavelića na sklapanje tzv. Rimskih ugovora“ također se želi otkloniti aspekt voljnog djelovanja Ante Pavelića.¹⁵ Nadalje se navodi da su u *nekim zemljama* fašisti uništavali čitava naselja te da su u pojedinim zemljama uz pomoć kvislinga činili strahovita zlodjela. To je istina, no dr. Perić izbjegava navesti činjenicu da su se ista događanja odvijala i na jugoslavenskim okupiranim teritorijima gdje su se masovno pljačkale seoske kuće, pa je zbog toga mnogo seljana odlučilo spavati u šumi, kao sigurnijem mjestu od vlastite kuće i izbjegavalo hodati putevima i cestama zbog mogućnosti da budu zarobljeni.¹⁶ To su osvjedočeni podaci, poznati u publikacijama izvan arhiva i svakako su se mogli nalaziti u udžbeniku u kojem se spominju

---

¹⁵ Koren, 2007.

¹⁶ Nikšić, Tomo. *U Lici 1941. Planovi i rad OK KPH. Lika u NOB-u 1941*. Beograd: Vojnoizdavački zavod JNA „Vojno delo“, 1963.

pljačke sela „u nekim zemljama“. Dr. Perić navodi da su nakon pada Italije i nakon što je bilo jasno da će pasti i Njemačka, istaknuti ustaški dužnosnici htjeli uspostaviti suradnju NDH s anglo-američkim saveznicima, nadajući se da bi se time mogla očuvati NDH. Međutim, mogao je navesti još jedan vrlo važan i očit motiv za tom suradnjom, a to je pokušaj izbjegavanja odgovaranja pred sudom za ratne zločine. U tekstu pod naslovom „Organizacija partizanske vlasti i antifašističke organizacije“ dr. Perić opisuje da su komunisti organizirali tijekom rata razne organizacije u koje su okupljali sve one koji nisu surađivali s okupatorom i onima koji su ga pomagali. Nadalje stoji problematična formulacija „Te organizacije *nazivali su* antifašističkim i narodnooslobodilačkim“. Isticanjem da su ih oni tako nazivali autor sugerira kako je to bio subjektivan naziv koji su dali komunisti, a ne činjeničan naziv. Dr. Perić navodi samo okupatorske zločine u stranim logorima poput Mauthausena, Treblinke, Dachaua i Auschwitza, govoreći o agoniji zatočenika. Međutim, Jasenovac ne navodi u tom kontekstu, već samo prilikom spominjanja Mačeka i Stepinca vadeći dio Stepinčeva pisma upućenog Paveliću u kojemu se žali na Jasenovac, spominjući ga kao ljagu za cijelu NDH. No, ne ide dalje u detalje. Kod teksta o Bleiburgu dr. Perić govori da se „o zločinima poražene vojske podosta zna“, što je prilično diskutabilno, jer još postoji ogroman neistraženi arhivski materijal vezan za ustaške zločince, koji se koristi ili će se tek koristiti u brojnim istraživanjima zločinâ poražene vojske. Nakon toga dr. Perić spominje „zločine koje su počinili Titovi partizani“. Dr. Koren je već primijetila da u tom slučaju spominje partizane kao Titove, ali ne i poraženu vojsku kao Pavelićevu.¹⁷ O kažnjavanju ratnih zločinaca navodi samo djelovanje suda u Nürnbergu i Tokiju, ali ne i u Zagrebu i ostalim gradovima oslobođenih područja Jugoslavije. Partizanske borbe iz 1943. uopće ne spominje, nego pod naslovom „Antifašistička borba hrvatskog naroda kao dio jugoslavenske i svjetske antifašističke koalicije“ dr. Perić piše da se borba protiv okupatora i ustaša i četnika vodila raznim oblicima otpora i odvijala se pretežno u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini te da su partizanskim ratom na tom cijelom prostoru rukovodili komunisti. Tu se, dakle, navode točne informacije, ali je razvidan selektivan pristup pisanju teksta. Odabir je i kojeg fašističkog vođu spomenuti imenom, pa tako ne piše da su se antifašisti borili protiv Pavelićeve vojske, ali nekoliko stranica prije, piše

---

¹⁷ Koren, 2007.

da su antifašisti, među kojima i mnogo Hrvata, sudjelovali u građanskom ratu u Španjolskoj, ali nisu uspjeli obraniti tamošnju republiku jer su pobijedili španjolski falangisti na čelu s generalom Franciscom Francom. Čak ni ovakvi udžbenici još nisu bili po volji svih političara desnice. Godine 1997. predstavnik *Hrvatske čiste stranke prava* Ivan Gabelica u svojoj rezoluciji pisao je da su udžbenici povijesti za osnovne i srednje škole projugoslavenski orijentirani. Gabelica zamjera dr. Periću što ustaše naziva kolaboracionistima i što piše da se u NDH provodio genocid nad Srbima. Gabelica navodi i da su partizanske i četničke jedinice sastavljene pretežno od Srba i da su provodile genocid nad hrvatskim narodom.¹⁸ Jasno je da su Gabeličine izjave u potpunosti faktografski pogrešne. Ne samo što Gabelica zanemaruje sudjelovanje Dalmatinaca u partizanskom pokretu, nego i iskazuje želju da se piše o Hrvatima koji su izvan granica Hrvatske. Premda on misli na Hrvate u Bosni i Hercegovini i drugim zemljama, bilo bi apsurdno pisati o njima, a istodobno nastaviti zanemarivati pisanje o Hrvatima koji su sudjelovali u bitkama na Sutjesci i Neretvi. Bez obzira na mnoge nedostatke i vrlo problematične dijelove postsocijalističkih udžbenika povijesti, činjenica jest da se u njima ipak nikad nisu provele Gabeličine ideje.

Situacija se polako počela mijenjati nabolje od početka 21. stoljeća zalaganjima i radom renomiranih povjesničara poput, između ostalih, dr. Nikše Stančića¹⁹ i dr. Damira Agičića²⁰ te istraživačkih novinara poput Marine Karlović-Sabolić²¹ i Anite Belak-Krile²². Dr. Agičić je već

---

¹⁸ Pavić-Stazić, Silva. „Vratiti Budaka, izbaciti Andrića“. *Slobodna Dalmacija*, 24. 1. 1997. Naslov članka skovan je prema izjavi Ivana Gabelice. No, ovakav naslov u imperativu i bez apostrofa problematičan je jer nespretno upliće autoricu članka u Gabeličinu misao, neovisno o tome kakav je njezin stav.

¹⁹ Stančić, Nikša. „Udžbenici su loši zbog lošeg programa dr. Agneze Szabo“. *Večernji list*, 15. 8. 2000.; Stančić Nikša. „Mijenja se udžbenik za osmi razred zbog nekritičnosti prema zločinima NDH“. *Večernji list*, 12. 4. 2000.

²⁰ Agičić, 2015.

²¹ Karlović-Sabolić, Marina. „Udžbenici puni neistina?“ *Slobodna Dalmacija*, 24. 2. 1999. Marina Karlović-Sabolić najviše je kritizirala udžbenike autorâ Perića i Vujčića.

²² Belak-Krile, Anita. „Revizija hrvatske povijesti. Sumrak bogova“. *Slobodna Dalmacija*, 4. 6. 2000. Belak-Krile u članku najavljuje treću izmjenu udžbenika povijesti i pita se „hoće li nova revizija donijeti tek didaktičku modernizaciju udžbenika ili će doći do žudno iščekivane deideologizacije sadržaja koji (napokon) ne bi smio biti u službi vladajuće politike, već bi se u potpunosti trebao okrenuti znanstvenoj prosudbi i prilagoditi potrebama učenika.“ Belak-Krile navodi da se autorima Vujčiću i posebno Periću zamjera, između ostalog, mizeran prostor posvećen NOB-u, dok je stradanjima na Bleiburgu posvetio tri stranice.

2001. zaključio da nema više političkih pritisaka na pisce udžbenika.²³

Može se zaključiti da su postsocijalistički udžbenici imali u nekoj mjeri apologetski stav prema NDH, dok je u socijalističkom udžbeniku NDH činjenično opisana kao zločinačka, kvislinška tvorevina. Nadalje, što se tiče borbi, u socijalističkom udžbeniku naglasak je bio na zajedničkom djelovanju svih naroda u narodnooslobodilačkom ratu, a u postsocijalističkim udžbenicima na zasebnom djelovanju Hrvata u okviru ostalih naroda i svjetske zajednice. Javna histerija, pritisak javnosti i političara u Saboru doveli su do degradacije kvalitete sadržaja. Udžbenici povijesti u Hrvatskoj 1990-ih godina govorili su o hrvatskom antifašizmu i izdvajaju ga iz jugoslavenskog antifašizma i naglasak stavljaju na Hrvatsku. Međutim, kako je hrvatski antifašizam pružio ogroman doprinos europskom antifašizmu, jasno je da je takvim pristupom mnogo toga izostavljeno. Usto, ako je ipak tendencija pisanja hrvatskih postsocijalističkih udžbenika bila na tome da se piše o povijesti koja se odvijala na hrvatskom prostoru, nedosljedno je onda pisati o Bleiburgu na više stranica. Mišljenje o tome da treba u „sastav hrvatske povijesnice uvrstiti cijelo područje gdje žive Hrvati“ iznio je dr. Ivan Biondić u članku Belak-Krile, no on nije mislio na područje u Bosni i Hercegovini i sutješčansku tragediju dalmatinskih boraca, već na davno osporenu tezu o „indo-iranskom praiskonu“. Dakle, dok se u socijalističkom udžbeniku opširno piše o bitkama na Neretvi i Sutjesci, u hrvatskim udžbenicima 1990-ih te bitke se ne spominju. Još jedan razlog zanemarivanja može biti taj što su mnogi smatrali da je pisanje o tim bitkama mitologizacija, zbog česte spomenute socijalističke glorifikacije bitaka. Usto, u javnosti 1990-ih čest je bio narativ da se o ofenzivama moralo obavezno učiti u školama za vrijeme socijalizma, što je vjerojatno također utjecalo na izbacivanje tematike bitaka iz udžbenika. Navodni motiv izmjene udžbenika bio je tobožnja deideologizacija. Međutim, početkom 1990-ih javna histerija, pritisak javnosti i političara u Saboru nisu bili jamstvo početka deideologizacije, već zamjena jedne ideologije drugom. Anita Belak-Krile citira sljedeće riječi dr. Ive Goldsteina u gore spomenutom članku: „Hadezeovska vlast nastojala je od starije povijesti stvoriti svojevrsnu mitologiju, a od novije

---

²³ Agičić, Damir, intervju, rubrika Obzor, *Večernji list*. 17. 9. 2001.

povijesti oružje stranačke propagande“ i jednako tako važnu sintezu dr. Goldsteina: „kako nijedan režim koji je vladao Hrvatskom u 20. stoljeću nije htio prihvatiti historijsku znanost kao kulturnu vrijednost i kao znanstveno promišljanje, već isključivo kao političku sluškinju“. Ovaj rad nastojao je to analizirati na temama velikih bitaka ili njihova izostanka u udžbenicima te na temama političkih (ne)prilika u NDH i politiziranju političke povijesti u postsocijalističkoj Hrvatskoj. U konačnici, ti udžbenici povijesti više nemaju svrhu podučavanja, nego proučavanja.

Summary

PUBLIC HYSTERIA AGAINST HISTORY. THE GREAT BATTLES OF 1943 ON THE YUGOSLAV BATTLEFIELD IN CROATIAN TEXTBOOKS DURING SOCIALISM AND POST-SOCIALISM

Croatian history textbooks were largely used for spreading political propaganda during socialism and even more during post-socialism. Historian Stefano Petrunaro has stated that a history textbook was often the only history book that majority of people ever read.²⁴ That means that history textbooks play a great role in shaping the public opinion.

The Dalmatians and other Croats had the greatest and the best organized resistance movement in Europe. The turning point in the liberation of the occupied territories in this area and in the rest of the world was 1943, when the most of the important battles took place. Professor Ivan Jelić, a great expert on the topics of Second World War, was the author of a part of the socialist textbook *A Man in His Time* (published in 1987), which refers to the great partisan battles of the 1943 and the political situation in the Independent State of Croatia. He thoroughly described the events on the ground, comparing them to the events in the occupied territories in other countries. However, his descriptions often turn into a celebratory, poetic style, reminiscent of today's political glorification of events related to the anniversaries of the liberation of Knin or the fall of Vukovar.

---

²⁴ Petrunaro, 2009.

In the early 1990s, a political situation after the breakup of Yugoslavia reflected in the textbooks. Transitional, temporary textbooks have been printed. Although professor Ivan Jelić was listed as the author of the revised textbook *A Man in His Time* (published in 1991), it was not stated who was the editor. The editor might be regarded as the real author of this textbook. The changes in the content showed the author was either ignorant of the historical facts or has deliberately omitted them. Historian Agneza Szabo was in charge of changing the educational programme, and she stated in her interview given to the newspaper *Večernji list* that „textbooks are temporary, but they are Croatian“. That statement is senseless, as it deems as non-Croatian all socialist textbooks in which Croatian significant and large anti-fascist contribution was thoroughly described. However, even revised textbooks were not to the liking of the ruling politicians of the Croatian Democratic Union. There was a hysteria present in the public space and the authors of socialist books were attacked in newspapers, since the Croatian Democratic Union took over the management of many daily newspapers. The negative reviews of those temporary textbooks appeared in public. The authors of socialist textbooks tried to answer to attacks in newspapers. Croatian president Franjo Tuđman stated at the Croatian Teachers' Assembly in 1992 that: „The Croatian people have crossed the Rubicon and for them there is no going back to the wraiths, many of which can be found in textbooks printed even after the establishment of the democratic government in Croatia.“ The attacks on authors became a strong asset for political opportunists. Some members of the *Croatian Academy of Sciences and Arts* also used that asset, such as Nedjeljko Mihanović, who wrote an article in the newspaper *Nedjeljna Dalmacija* titled „Yugoslavia lives in school books“. Therefore, after the attacks of politicians, some Parliament members and a seemingly never-ending public hysteria against history, those temporary textbooks were withdrawn. New ones have been published in which there was a huge deviation from the content of the socialist textbooks. This was reflected in omission of the descriptions of partisan battles and in a somewhat apologetic stance towards the Independent State of Croatia. As the years passed by, the content contained less and less factually accurate information. Regarding the omissions of important battles,

it is clear that the authors of post-socialist history textbooks separate Croatian anti-fascism from the Yugoslav one, which directly caused the absence of descriptions of the battle of Sutjeska and the battle of Neretva. However, if the new approach for textbook writing was to limit the content exclusively to the events that took place within the current Croatian borders, it was illogical in that case to write about the events at Bleiburg on several pages. Moreover, since the Croatian anti-fascist movement made a huge contribution to the European anti-fascism, it is clear that much of the important information was left out with such approach. Even more, there is no methodologically justified reason for that omission, since partisan liberation movement would not have been that successful had partisans acted merely at the local level, without collaboration with the partisans from the other occupied territories. Likewise, there was a ruling opinion that these great battles had become myths in Yugoslavia, because they were obligatory topics to be taught in Yugoslav schools. Such an opinion was reinforced by the aforementioned celebratory style of writing on the battles in Yugoslavia and president Tuđman's peculiarly odd public statements, as the one quoted above. Even in the socialist textbook, professor Ivan Jelić deemed the battle of Sutjeska a moral victory, although it was in fact a tragedy and a huge defeat. The least factually accurate textbooks during post-socialism in Croatia were written by professors Ivo Perić, Hrvoje Matković and Ivan Vujčić. The latter one wrote a short introduction under the title "The Croatian People in the Anti-Fascist Struggle and its Contribution to the Victory of the Anti-Fascist Coalition", in which he stated that „the communists put themselves at the head of the armed struggle and declared exclusively themselves anti-fascists, which is only partially true, because anti-fascists are all those who fight against fascism, *regardless of party and ideological orientation*". Such a statement is problematic because ideological orientation is crucial when it comes to anti-fascism. Otherwise, anti-fascism as a term can be misused by far-right parties. Ivo Perić wrote that the communists organized various organizations during the war in which they gathered all those who did not cooperate with the occupiers, writing that "The *communists called* those organizations anti-fascist". By emphasizing that it was communists who called them that way, the author suggests that it was a subjective term given by the

communists and not a factual term. In 1997, the representative of the *Croatian Pure Party of Rights*, Ivan Gabelica, wrote in his resolution that history textbooks for primary and secondary schools were pro-Yugoslav oriented. Gabelica reproached Ivo Perić for writing that the Ustashas were Nazi collaborators and for writing that the Independent State of Croatia carried out genocide against Serbs. Gabelica also stated that Partisan and Chetnik units were composed mainly of Serbs and that they carried out genocide against the Croatian people. It is clear that Gabelica's statements were completely factually incorrect. Not only does Gabelica ignore the participation of Dalmatians in the partisan movement, but he also expresses his desire to write about Croats who live outside the borders of Croatia. Although he was referring to the Croats in Bosnia and Herzegovina and other countries, it would be absurd to write about them and at the same time to continue to neglect topics on the Croats who took part in the battles on Sutjeska and Neretva. Regardless of the many shortcomings and very problematic parts of the post-socialist history textbooks in Croatia, the fact is that Gabelica's extreme far-right ideas have never been implemented in them. The situation slowly began to change for the better from the beginning of the 21st century with the efforts and work of renowned historians such as, among others, professors Ivo Goldstein, Nikša Stančić and Damir Agičić and investigative journalists such as Marina Karlović-Sabolić and Anita Belak-Krile.

Professor Ivo Goldstein stated in the Belak-Krile's article in *Slobodna Dalmacija* that: „The government of Croatian Democratic Union tried to turn an older history into a kind of a mythology and a recent history into a weapon of party propaganda. No regime that ruled Croatia in the 20th century did not accept history in its academical and cultural value nor as a scholarly reflection, but exclusively as a political servant“. This paper tried to analyze it on the topics of great Yugoslav battles or their absence in textbooks, on the topics of political situation in the Independent State of Croatia and on the topics of the politicization of political history in post-socialist Croatia.

Nowadays, those history textbooks are in the service of history researching and not anymore of history besmerching.

Bibliografija

Udžbenici

1. Lovrenčić, Rene; Jelić, Ivan; Vukadinović, Radovan; Bilandžić, Dušan. *Čovjek u svom vremenu*. Zagreb: Školska knjiga, 1987.
2. Lovrenčić, Rene; Jelić, Ivan; Vukadinović, Radovan; Bilandžić, Dušan. *Čovjek u svom vremenu*. Zagreb: Školska knjiga, 1991.
3. Matković, Hrvoje. *Povijest 8. Udžbenik*. Zagreb: Školska knjiga, 2004.
4. Perić, Ivo. *Povijest za VIII. razred osnovne škole*. Zagreb: Školska knjiga, 1992.
5. Vujčić, Ivan. *Hrvatska povijest. Udžbenik za industrijske i obrtničke škole*. Birotehnika. 1998.

Knjige

1. Agičić, Damir. *Hrvatska Klio II. O nastavi i udžbenicima povijesti*. Zagreb: Srednja Europa, 2015.
2. Nikšić, Tomo. *U Lici 1941. Planovi i rad OK KPH. Lika u NOB-u 1941*. Beograd: Vojnoizdavački zavod JNA „Vojno delo“, 1963.
3. Petrungaro, Stefano. *Pisati povijest iznova. Hrvatski udžbenici povijesti 1918. – 2004*. Zagreb: Srednja Europa, 2009.

Periodika

1. *Slobodna Dalmacija*, 17. 5. 1992.
2. *Slobodna Dalmacija*, 4. 6. 1992.
3. *Slobodna Dalmacija*, 24. 1. 1997.
4. *Slobodna Dalmacija*, 24. 2. 1999.
5. *Slobodna Dalmacija*, 4. 6. 2000.
6. *Večernji list*, 8. 12. 1992.

7. *Večernji list*, 12. 4. 2000.
8. *Večernji list*, 15. 8. 2000.
9. *Večernji list*, 17. 9. 2001.

Znanstveni radovi

1. Koren, Snježana. „Slike nacionalne povijesti u hrvatskim udžbenicima uoči i nakon raspada Jugoslavije“. *Historijski zbornik*, Društvo za hrvatsku povjesnicu, 2007. (znanstveni rad)
2. Peristianis, Christakis. *Narrating Pain. The Cultural Construction of the Yugoslav Second World War Experience*. University of Bologna, 2014. (magistarski rad)